

УДК 37.013.3

Федорова Ніна, Муранова Наталія, м. Київ

ОБГРУНТУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ОТРИМАННІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У статті автор звертає увагу читачів на зміну освітньої парадигми і дає обґрунтування ключових компетенцій і компетентностей. Сьогодні у педагогічній науці України відсутнє однозначне визначення на цю проблему і тому читачам пропонується різне її бачення. Перехід освіти від ЗУНів до гуманітарної парадигми забезпечує більш якісний освітній процес як середньої, так і вищої освіти. За таких умов розширюється діяльнісна самореалізація учнів/студентів до оточуючого середовища і майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *компетенція, компетентність, інформація, інформатизація.*

The article focuses on the change in the educational paradigm and substantiates the key competencies and competences. Today in Ukrainian pedagogical science there is no sharp definition for this problem and therefore readers are offered different views. The transition of education from ZUNs (knowledge and skills) to the humanitarian paradigm provides a more qualitative educational process for both secondary and higher education. Under these conditions the activity of students' self-realization is expanded to the surrounding environment and future professional activity.

Keywords: *competency, competence, information, informatization.*

У ХХ ст. середня освіта базувалася на знаннях, вміннях та навичках (ЗУНах) тобто керувалася знанневою парадигмою. Освітні системи на достатньому рівні задовольняли запити суспільства.

Середня освіта забезпечувала випусників достатнім об'ємом знань, умінь та навичок, певних навичок фактично на все життя. Але на початку XXI ст., де швидкими темпами розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, середня освіта не тільки України, а й світу не задовольняє суспільство. Тому виникла необхідність поступово переходити до більш вдосконалого освітнього процесу, а саме – до особистісно орієнтованої (гуманітарної) парадигми. Змінюються можливості зберігання, передачі переробки інформації за допомогою тих же технологій. Але *інформація* це ще не знання. Вона, як знакова система, дається учням у вигляді змісту отримання освітніх послуг. Інформація залишається сукупністю абстрактних символів і не може бути використана практично як засіб діяльності, а це означає, що інформація не є знанням. Це є стримуючий фактор розвитку *суспільства* і тому воно (суспільство) змушено відшукувати нові освітні підходи. Так визнано *компетентнісний* підхід.

Реалізація компетентнісного підходу закладена у реформуванні середньої освіти, одним з нормативних документів якої, є Положення «Нова Українська Школа» (НУШ).

І. Зимня називає п'ять причин орієнтації на компетентнісний підхід в середній освіті: 1) тенденції інтеграції та глобалізації світової економіки; 2) необхідність гармонізації архітектури європейської системи освіти; 3) зміна освітньої парадигми; 4) багатство понятійного змісту терміну «компетентнісний підхід»; 5) припис органів управління освітою [4].

Рада Європи визначила *п'ять ключових компетенцій*, якими мають володіти молоді європейці, у тому числі українська молодь. Вони є такими:

1) політично-соціальна – здібність приймати на себе відповідальність, брати участь в прийнятті групових рішень, ненасильницьки розв'язувати конфлікти, брати участь у підтримці і покращенню демократичних інститутів;

2) пов'язана з проживанням у багатокультурному суспільстві – прийняття особливостей, повага до інших та здатність жити з людьми інших культур та релігій;

3) що відноситься до володіння усною і письмовою комунікацією, – володіння більше однією мовою;

4) пов'язано з технологіями інформатизації суспільства – володіння цими технологіями, розумінням їх застосування, слабких і сильних боків і способів критичного судження по відношенню інформації, що розповсюджується мас-медійними засобами та рекламою;

5) здібність отримувати освіту продовж життя в якості основи неперервної освіти в контексті як особистісної професійної, так і соціальної життєдіяльності.

Причиною цього стало бажання підвищити конкурентоздатність випусника на ринку праці.

Вважається, що компетенції виконують три функції: *перша* – допомагає суб'єкту, який отримує освітні послуги, навчатися; *друга* – дозволяє професіоналу бути більш гнучким і відповідати запитам роботодавців; *третья* – допомагати бути успішним у подальшому житті.

Компетенції є важливими результатами в отриманні освіти. Мають бути *сформованими на вищому рівні*, що проникають у *сфери професійної діяльності*.

Вважаємо, що необхідно звернути увагу на обґрунтування понять «компетенція» та «компетентність». Ці поняття є поліструктурними, багато компетентнісними з професійної точки зору.

Так «Словник іноземних слів» дає два варіанти обґрунтування поняття «компетенція»: 1) сфера повноважень будь-якого органу або посадовця; 2) сфера питань, якими певна особа володіє знаннями, досвідом. Обґрунтування поняття «компетентність» має: 1) особистість, яка володіє компетенціями;

2) особистість, яка володіє знаннями, що дозволяють говорити на будь-які теми у цій сфері [7].

Український педагогічний енциклопедичний словник С. Гончаренка дає такі обґрунтування цим поняттям. «Компетенції – це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня/студента, необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат... Головною ознакою компетенції є її специфічний предметний або загальнопредметний характер, що дає змогу визначити пріоритетні сфери (освітні галузі), навчальні предмети, змістові лінії» [3]. Поняття «компетентність» (лат. *competentia* – це питання, в яких людина добре розуміється) набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища. Компетентність у науці, як характеристика результатів освіти, широко використовується в освітніх системах європейських країн, США та Канади. В останнє десятиліття проблеми компетентісно орієнтованої освіти розглядаються міжнародними організаціями – ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Радою Європи, Організацією європейського співробітництва і розвитку, Міжнародним департаментом стандартів, що узагальнили доробок учителів з усього світу [там само].

У загальнонауковому плані поняття «компетенція» обґрунтовується в різних аспектах. Так, наприклад, *competentia* (лат. – належить по праву), розуміють, як: характеристику володіння знаннями, що дозволяють говорити про будь-що, висловлювати будь-яку вагому авторитетну думку, інформованість, авторитетність у певній галузі. А переклад *competens* (лат. належний, відповідний,

здібний), дозволяє сформулювати наступне визначення: «компетентний – це досвідчений, знаючий певну сферу спеціаліст, який має право: за власними знаннями та повноваженнями діяти або вирішувати будь-що, робити висновки про будь-що; розв'язувати питання як підвідомчі» [1].

Британський психолог Дж. Равен під компетентністю розуміє специфічну здібність, необхідну для виконання конкретної дії в конкретній сфері, що містить вузько спеціальні знання, особливі навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за власні дії. Бути компетентним – означає мати набір специфічних компетенцій різного рівня. А на вищому рівні *компетентності* для організації професійної діяльності необхідно мати: *ініціативу, організаційні здібності, комунікативність, здібність до рефлексії* тощо. Компетентності поділяють на *три групи*: 1) когнітивні; 2) афективні; 3) вольові [6].

Виділяють також *освітні* компетенції – це сукупність взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь та навичок, досвід по відношенню до певного кола об'єктів діяльності, необхідних для здійснення особистісно значущої продуктивної діяльності.

До ключових компетенцій відносять:

– *ціннісно-смислові* (світоглядні, ціннісні орієнтири учня/студента, механізми самовизначення за різних ситуацій);

– *загально-культурні* (пізнання і досвід діяльності у сфері національній, загальнолюдської культури, духовно-моральної основи життя людини та суспільства, окремих народів, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій; роль науки і релігії у життя людини, компетенції у побуті і культурному дозвіллі);

– *освітньо-пізнавальні* (елементи логічної, методологічної, загальноосвітньої діяльності; цілі полягання, планування, аналіз, рефлексія, сомоціювання; прийоми розв'язків освітньо-пізнавальних проблем; функціональна грамотність);

– *інформаційні* (пошук, аналіз та відбір необхідної інформації, її перетворення і передача; володіння сучасними інформаційними технологіями);

– *соціально-трудова* (виконання ролі громадянина, виборця, спостерігача, представника, споживача, покупця, клієнта, виробничника, члена сім'ї);

– *особистісного самовдосконалення* (способи фізичного, духовного та інтелектуального саморозвитку; емоційна саморегуляція та самопідтримка; особистісна гігієна, турбота про власне здоров'я, полова грамотність; внутрішня екологічна культура; способи безпеки життєдіяльності) [5].

Структурні компоненти компетенції:

– назва компетенції;

– тип компетенції в їх загальній ієрархії (ключова, загально предметна, предметна);

– коло реальних об'єктів дійсності по відношенню яких вводиться компетенція;

– соціально-практична обумовленість та значущість (для чого вона необхідна в соціумі);

– смислові орієнтації учня/студента по відношенню до певних об'єктів, особистісна значущість (чому та навіщо учню/студенту необхідно бути компетентним);

– знання про певне коло реальних об'єктів;

– уміння та навички, що відносяться до кола реальних об'єктів;

– способи діяльності до певного кола реальних об'єктів;

– мінімально необхідний досвід діяльності учнів/студентів у сфері певної компетенції;

– індикатори – приклади, зразки освітніх та контрольних-оцінювальних завдань на визначення ступеня (рівня) компетентності учня/студента (за ступенем освіти).

Функції компетенцій в освіті:

– є відображенням соціального запиту на мінімальну підготовленість молодих громадян до життєдіяльності в оточуючому середовищі;

– є умовою реалізації особистісних смислів учня/студента в отриманні освіти, посередництвом долання його відчуження від освіти;

– задають реальні об'єкти оточуючої дійсності з метою цільового комплексного додатку знань, умінь та способів діяльності;

– задають мінімальний досвід предметної діяльності учня/студента, що необхідно для його здібності і практичної підготовленості по відношенню до реальних об'єктів дійсності;

– мають присутність у різних освітніх предметах і сферах, тобто є метапредметними елементами змісту освіти;

– дозволяють поєднати теоретичні знання з їх практичним використанням для розв'язку конкретних задач;

– представляють інтегральні характеристики якості підготовки учнів/студентів і засобів організації комплексного особистісного та соціально значущого освітнього контролю [там само].

Застосовуючи матеріали симпозіума «Ключові компетенції для Європи», що відбулася у 1996 р. в Берні С. Шишов пропонує розуміти ключові компетенції спеціаліста як загальну здібність мобілізувати у професійній діяльності власні знання, уміння, а також узагальнені способи виконання дій [8].

Проблеми розвитку професійної компетентності достатньо розглянуто з позиції акмеології. Виділено характеристики професійної компетентності, що в цілому є загальними та обов'язковими для спеціалістів:

- гностична (когнітивна) – відображає наявність необхідних професійних знань (їх об'єм і рівень є головною характеристикою компетентності);
- регулятивна – дозволяє використовувати наявні професійні знання для розв'язання професійних задач;
- рефлексивно-статусна – дає право діяти визначеним шляхом за рахунок визнання авторитетності;
- нормативна – відображає коло можливостей, сферу професійного ведення;
- комунікативна – визначає можливість встановлення контактів різного виду для здійснення практичної діяльності [1].

Система умінь та дій, навичок та знань, поєднаних поняттям «компетентність» містять майже 80 часткових видів основних умінь, яким має володіти компетентний учитель. Наведемо деякі з них:

- теоретична готовність як сукупність аналітичних (п'ять часткових видів), прогностичних (шість часткових видів), проєктних (дев'ять часткових видів) і рефлексивних (сім часткових видів) умінь;
- практична готовність, що передбачає наявність організаторських і комунікативних умінь. Організаторські – містяться з мобілізаційних (п'ять часткових видів), інформаційно-дидактичних (шість видів), розвивальних (п'ять видів) та орієнтаційних (три види) умінь. Комунікативні – з перцептивних умінь (вісім видів); умінь педагогічного спілкування (15 видів) та педагогічної техніки (дев'ять видів).

І. Зимня виділяє три основні групи компетентностей, а саме:

1) *до себе, як до особистості*, суб'єкт життєдіяльності – здоров'язбереження; ціннісно-сислової орієнтації у світі; громадянськості; самовдосконалісті, саморегулятивності, саморозвитку, особистісна і предметна рефлексія; компетенції інтеграції (структурування, прирошування знань тощо);

2) *до соціальної взаємодії* особистості та соціальної сфери: а) зі суспільством, колективом, сім'єю, друзями, партнерами; толерантність, повага і сприйняття інших тощо; б) усне, письмове, діалогічне, монологічне, писемне спілкування, дотримання традицій, ритуалів, етикету тощо;

3) *до діяльності особистості*: а) пізнавальної, тобто постановка та розв'язок пізнавальних задач, проблем тощо; б) ігрової, освітньої, трудової, дослідної тощо діяльності; в) у сфері інформаційних технологій (комп'ютерна грамотність, володіння електронною, Інтернет-технологіями тощо) [4].

Автором акцентована діяльнісна та особистісно-мотиваційна сутність компетентності, виявлено складний структурний характер останньої. Важливим для практичної реалізації компетентнісного підходу є наступні сформульовані І. Зимнею *позиції*:

– компетентності соціальні в широкому розумінні, оскільки формуються в соціумі; вони соціальні за змістом, з'являються і функціонують в соціумі;

– ключовими є ті узагальнені та представлені основні компетентності, що забезпечують нормальну життєдіяльність людини в соціумі;

– освітні і професійні компетентності формуються і виявляються в адекватних видах діяльності людини;

– соціальні компетентності у вузькому розумінні характеризують взаємодію людини зі спільнотою, соціумом, іншими людьми.

Звідси висновок, що компетенції/компетентності не зводяться до конкретних ЗУНів, за предметно сформованими в рамках окремих дисциплін культуро-доцільністю, соціальністю, системністю, ситуативністю, практико-орієнтованістю, мотивційністю використання [там само].

Але і сама діяльність впливає на вдосконалення та формування нових компетентностей. При цьому поява нових компетентностей не є кількісним збільшенням. Це є продуктивне переосмислення власних професійних дій та вчинків, досягнень професійної зрілості та досвіду, зміни уявлення про соціум і власної ролі у ньому.

Сфера компетентностей може об'єктивно збільшуватися, якщо у вчителя є професійне зростання, а може залишатися на місці не орієнтуючися на більш високі результати власної професійної діяльності.

На рис. 1. показано представлення становлення професійної діяльності учителя через його компетенції/компетентностей (рис. 1).

Таким чином, бачимо, що єдиного бачення сутності різниці понять «компетенція» і «компетентність» не існує, що затрудняє процес реалізації компетентнісного підходу в освіті.

Ключові професійні компетенції/компетентності багатоаспектні, складні за структурою, тому їх ефективність формування неможлива засобами освітніх послуг. Компетентності соціальні за: способом

формування співробітництва суб'єктів освітнього процесу; б) змістом, оскільки відображає сутність сумісної практичної діяльності; в) способом формування в соціумі [2].

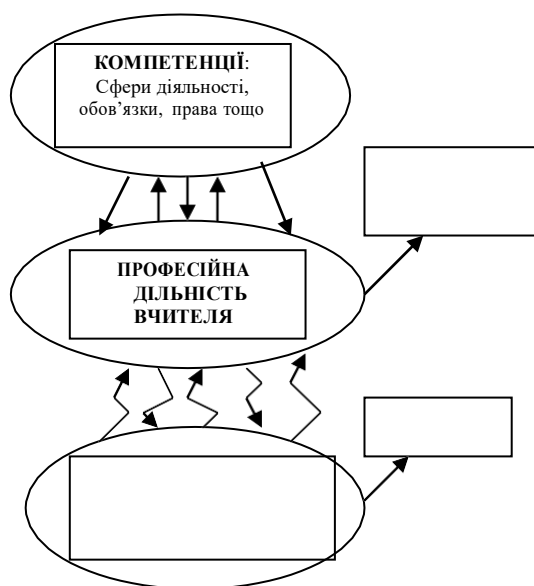

Рис. 1. Структурне уявлення про становлення професійної діяльності вчителя його компетенцій/компетентностей

Процес професійної освіти спрямовано на становлення базових компетентностей у майбутній діяльності спеціаліста будь-якої професії.

Література

1. Деркач А. Акмеология : учеб. пособ. / А. Деркач, В. Зазыкин. – Питер, 2003.
2. Вербицкий А. А. Личностный и компетентный подходы в образовании: проблемы интеграции / А. А. Вербицкий, О. Г. Лавринова. – М. : Логос, 2010. – 336 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. – вид. 2-ге, допов. й перероб. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : ИЦ ПКПС, 2004.
5. Хуторской А. В. Практикум по дидактике и методике обучения / А. В. Хуторской. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – С. 63–66.
6. Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен ; пер. с англ. – 2-е изд. испр. – М. : Когито-Центр, 2011.
7. Словарь иностранных слов. 8-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1981.
8. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании, 1999. – № 2.
9. Муранова Н. П. Компетенції та компетентності в освіті / Н. П. Муранова, Н. Ф. Федорова // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2017. – № 5(60). – С. 57–62.
10. Муранова Н. П. Компетентнісний підхід як теоретичне підґрунтя фізико-математичної підготовки старшокласників до навчання в технічному університеті / Н. П. Муранова // Актуальні проблеми вищої професійної освіти України : Всеукр. наук.-практ. конф., 22–23 бер. 2012 р., м. Київ : матер. конф. – К. : НАУ, 2012. – С. 51.
11. Муранова Н. П. Компетентнісний підхід у системі доуніверситетської підготовки майбутніх студентів технічних спеціальностей / Н. П. Муранова // Рідна школа. – 2012. – № 10(994). – С. 7–12.